

TSHEPISO E SA PHETHISWANG YA ENEJI E KGONEHANG BAKENG SA BOHLE

Batho ba fumanang motlakase o lekaneng bakeng sa ho sebetsana le ditlhoko tsa bona tsa letsatsi ka leng, ka theko eo ba ka kgonang ho e lefa, ba kgola melemo e mengata:

- Ba na le tjhelete e nngwe eo ba e sebedisetsang dintho tse ding tsa bohlokwa, tse kang dijo le dipalangwang, ho e na le motlakase o bitsang, parafine kapa mashala.
- Motlakase ke mokgwa o batlang o bolokehile wa eneji ho feta dikerese kapa parafine, tse eketsang haholo kotsi ya mollo o ka tjhesang matlo.
- Motlakase ke mohlodi wa eneji o hlwekileng haholwanyane (ha o silafatse haholo) ho feta mashala le patsi tse besetswang ka tlung. Selemo ka seng, makgolokgolo a bana a ya shwa ka lebaka la maemo a phahameng a tshilafatso ya moya ka tlung e bakwang ke mello ya mashala le patsi ka tlung.
- Motlakase o kgonehang o tshehetsa menyetla ya mesebetsi, dikgwebo tse nyane le borapolasi ba banyane.

Ka mabaka ana kaofela, ha mmuso wa Afrika Borwa o ne o ngola Pampiri e Tshweu ya Eneji ka 1998, sepheo se seholo e ne e le se latelang:

Mmuso o tla kgothaletsa phumantsho ya ditshebeletso tse kgonehang tsa eneji bakeng sa malapa a neng a tinngwe menyetla, dikgwebo tse nyane, mapolasi a manyane le ditshebeletso tsa badudi. Phihlello ya sepheo sena ke taba ya mantlha bakeng sa lenaneo la mmuso la kahobotjha le ntshetsopele, le bakeng sa ntshetsopele ya moruo wa kahisano wa kamoso bakeng sa naha ya bo rona.

Pampiri e Tshwu e ne e reretswe ho ba motheo wa leano lohle la eneji. Feela dilemo tse 20 kamora moo, tshepiso ena ya eneji e kgonehang bakeng sa bohle ha e so phethiswe. Ho e na le seo, re maamong ao ho ona:

- Malapa a futsanehileng a qobellehang ho sebedisa phesente e phahameng ya lekeno la bona hodima eneji ho feta malapa a ruileng: Afrika Borwa, malapa a futsanehileng a sebedisa ho fihla ho diphesente tse 17 tsa lekeno la bona mabakeng a eneji. Sena se ka hodimo ho feta seo malapa a batlang a ruile a se sebedisang, mme se bolela hore ho ba le tjhelete e nyane e bang teng bakeng sa ditlhoko tse ding, tse kang dijo;
- Malapa a mangata a tobana le tshoso ya ho kgaolelwa motlakase hobane a sa kgone ho lefa diakhonte tsa ona tsa motlakase;
- Malapa a mangata a qobelleha ho sebedisa mehlodi e kotsi ya eneji e kang parafine le mehlodi ya eneji e silafatsang e kang mashala hobane ba sa kgone ho reka motlakase; le
- Dikgwebo tse ngata tse nyane le borapolasi ba banyane ba sokola ho lefa diakhaonte tsa bona tsa motlakase, e leng se tshosetsang bophelo ba dikgwebo tsena.

HO SENYEHILE HOKAE?

Hobaneng ha tshepiso ya eneji e kgonehang, e bolokehileng le e hlwekileng bakeng sa maAfrika Borwa kaofela e so ka e ba teng?

Ho na le mabaka a mangata bakeng sa maemo ana a hajwale:

Taba ya pele, Mmuso ha o a ka wa tloha o tekile hore “eneji e kgonehang” e bolela eng.

Ha ho tlhaloso e hlakileng e reng “eneji e kgonehang e bolela hore malapa ha a ya lokela ho lefa tjhelete e fetang bokana ka kgwedi bakeng sa motlakase”. Ka lebaka leo, ha ho leano le tekang sekepele sa ditheko tsa motlakase ho netefatsa hore bohle hantlentle ba ka kgona ho lefa bakeng sa seo ba se hlokang. Sena se bolela hore ho iphapanyeditswe sepheo se ka sehloohong sa Pampiri e Tshweu.

Ena ke ntlha ho lokelang ho sebetsanwe le yona ke Lefapha la Mehloodi ya Diminerale le Eneji (e leng lefapha le ikarabellang bakeng sa ho kenngwa tshebetsong ha Pampiri e Tshweu ya Eneji.) Re hloka maemo a hlakileng mabapi le ditshebeletso tse kgonehang; maemo a tekang dikepele tseo batho ba lokelang ho di lefa, ho ya ka seo hantlentle ba ka se kgonang.

Tabeng ya bobedi, leano la Motlakase wa Mantlha wa Mahala (FBE) le ileng la kenngwa tshebetsong ka 2003 ha le so kenngwe tshebetsong ho ya kamoo ho neng ho rerilwe.

Leano la FBE le ne le reretswe ho fokotsa palo ya tjhelete eo malapa a futsanehileng a e sebedisang hodima motlakase ka ho ba neha 50 kWh ya motlakase wa mahala ka kgwedi. Leha palo ena e le ka tlase ho feta eo ntlo e e hlokang e le ka nnete ka kgwedi, e ntse e le tshehetso ya bohlokwa. Boleng ba hajwale ba motlakase wa mahala bo ka tlase feela ho R100 ka kgwedi.

Feela ho bile le mathata a maholo mabapi le ho kenngwa tshebetsong ha Leano la FBE. Diphuputso tsa rona di bontsha hore ho na le dimilione tsa malapa tse lokelang ho fumana motlakase wa mahala ka kgwedi, empa ha ho jwalo. Sena se bolela hore ba lokela ho lefella motlakase ho tswa mekotleng ya bona, mme ba sale ka tjhelete e nyane bakeng sa ho lefella ditlhoko tse ding, tse kang dijo.

Lebaka la sena ke eng?

O ka fumana feela FBE ka kgwedi haeba o ngodisitswe o le **lelapa la mohloli** le masepala wa heno, le haeba o na le motlakase o hoketsweng semmuso. Ke boikarabelo ba masepala ho hlwaya malapa a futsanehileng, ho a ngodisa le ho ba neha pakana ya ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala (motlakase, metsi le tsamaiso ya dikgwerekgwere) ka kgwedi. Bomasepala bohle ba na le melawana ya hore lelapa la bahloki ke le jwang (o ka fumana melawana eo kantorong ya masepala wa heno), feela e lokela ho kenyeletsa malapa kaofela a futsanehileng.

Haeba o na le mithara o patallwang pele kapa akhaonte ya Eskom, masepala o lokela ho jwetsa Eskom hore na ebe o ngodisitswe o le lelapa la mohloli. Ebe Eskom e tla o neha motlakase wa mahala, mme e thole tjhelete ya yona ho tswa ho masepala.

Na tjhelete ena ya motlakase wa mahala (le ditshebeletso tse ding tsa mahala) e tswa kae?

Selemo ka seng ditekanyetsong tsa Lefapha la Matlotlo a Naha ho akanngwa hore ke malapa a makae a bahloki a teng masepaleng ka mong. Ebe ba sebetisa ditjeo tsa ho fana ka ditshebeletso ka ding tsa mahala. Ditjeo tsohle tsa ditshebeletso tsa mahala di atiswa ka palo e akantsweng ya malapa a bahloki masepaleng ka mong, mme tjhelete eo e lefuwa ho masepala. Sena se bolela hore masepala ka mong o fumana tjhelete ya ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala ka kotloloho ho tswa ditekanyetsong tsa naha selemo ka seng.

Maikemisetso ke hore masepala o lokela ho fana ka ditshebeletso tsa mahala ho palo yona eo ya malapa ao o fumanang tjhelete bakeng sa ona. Sena se bolela hore haeba masepala o fumana tjhelete ya ho fana ka ditshebeletso tsa mahala ho malapa a 5,000 ebe ke moo o lokelang ho fana ka ditshebeletso tsa mahala malapeng a 5,000. Haeba o fana feela ka ditshebeletso malapeng a 3,000, ebe ke moo o lokelang ho bua hore na ke hobaneng o entse seo, mme hape o loketse ho rerisana le badudi pele o nka qeto eo.

Haeba masepala o fumana matlole ho tswa ditekanyetsong tsa naha bakeng sa ho fana ka ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala ho malapa a 5,000, empa o fana ka ditshebeletso feela ho malapa a 3,000 – ho etsahalang ka tjhelete e setseng (tjhelete e loketseng hore e be e sebedisitswe bakeng sa ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala bakeng sa matlo a mang a 2,000)? Masepala o dumelletswa ho sebedisetsa tjhelete eo bakeng sa eng kapa eng eo o e batlang.

Hajwale, ha ho motho ya hlahlobang hore ke tjhelete e kae eo bomasepala ba e fumanang bakeng sa ho lefella ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala tseo ka nnete di tswelang malapa a futsanehileng molemo. Diphuputso tsa rona di batlisisitse hore hantlentle ke malapa a makae a fumanang motlakase wa mahala ho tswa ho bomasepala ba ona, ha ho bapiswa le hore na ke a makae a lefelletsweng ke ditekanyetso tsa naha.

Re bapisitse palo ya malapa a thuswang ka matlole a ditekenyetso tsa naha le lesedi leo bomasepala ba fanang ka lona selemo ka seng mabapi le palo ya malapa ao ba fanang ka motlakase wa mahala wa mantlha ho ona. Ka 2019 (e leng selemo sa moraorao bakeng sa lesedi le nepahetseng la bomasepala) ditekanyetso tsa naha e beheletse ka thoko tjhelete bakeng sa malapa a 9.8 milione hore a fumane ditshebeletso tsa mantlha tsa mahala, ho kenyetswa le 50kWh ya motlakase. Empa ke feela malapa a 2 milione a neng a fumana motlakase wa mantlha wa mahala ho tswa bomasepaleng ba bona.

Ho na le malapa a 2.5 milione a sa hokelwang ho phepelong ya motlakase, mme kahoo a keke a fumana motlakase wa mahala. Empa le ha re nkela sena hloohong, se ntse se bolela hore ho na le malapa a 5.4 milione a futsanehileng ka hara Afrika Borwa a lokelang hore e be a thola motlakase wa mahala, empa ho se jwalo.

Tjhelete e neng e lokela ho leba malapeng ana e ne e le R6 bilione, bakeng sa selemo sa 2019 feela. Sena ke boleng kaofela ba motlakase wa mahala oo batho ba sa o fumanang, le tjhelete eo ba loketseng ho e sebedisa e tswang mekotleng ya bona bakeng sa ho reka motlakase oo.

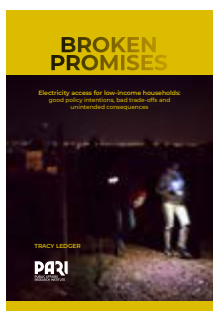
Hobaneng ha bomasepala ba sa nehe matlo a mangata tokelo ya motlakase wa mahala?

Ba thola tjhelete ya ona ditekanyetsong tsa naha, kahoo hobaneng ba sa fetisetse molemo o felletseng malapeng a futsanehileng?

Ha ho bonolo ho araba potso ena, mme masepala ka mong o tla ba le mmono wa ona, empa ho bonahala eka bomasepala ba etsa hore ho be thata haholo ho batho ho ingodisa e le malapa a bahloki, leha ba futsanehile. Ha o sa kgone ho ingodisa o le mohloli, o keke wa fumana motlakase wa mahala. Sena se fosahetse: masepala o lokela ho etsa bonnete ba hore malapa kaofela a futsanehileng a ya ngodiswa mme a kgole molemo ona.

Ka nako e nngwe lelapa le ngodiswa e le la bahloki, mme le fumane ditshebeletso tse ding tse kang metsi, empa le sa fumane motlakase wa mahala, leha le na le kgokelo ya motlakase ya semmuso. Hangata batho ha ba tsebe hore haeba ba ngodisitswe e le bahloki ba lokela ho fumana ditshebeletso tsa mahala.

Ho bohlokwa hore bohle re netefatse hore bomasepala ba bo rona ba aba motlakase wa mahala le ditshebeletso tsa mantlha kaofela tsa mahala. Re lokela ho botsa bomasepala ba rona hore ke malapa a makae ao ba fumanang tjhelete ya ona ditekanyetsong tsa naha, le hore ke malapa a makae ao hantlentle a fumanang ditshebeletso tsa mahala. Haeba ho na le phapang e kgolo, ba lokela ho hlalosa hore na hobaneng. Re lokela ho hatella hore bomasepala ba rona ba rerisane le rona pele ba etsa qeto ya hore ke malapa a makae a tla fumana ditshebeletso tsa mahala, le hore ke a makae a sa tlo di fumana.

Ditaba tsena tsa Badudi di nkuwe ho tswa ho Pampiri #2 ya PARI ya Tshebetso ya Motlakase le Setjhaba.

Pampiri e felletseng e ka fumanaha mona.